

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра ПСИХОЛОГІЇ

На правах рукопису

ГУДЗЕНКО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

**ПРОБЛЕМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЯВИЩ НАСИЛЛЯ, БУЛІНГУ ТА
ВІКТИМБЛЕЙМІНГУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Олена Шевякова,
к.п.н., доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 6 від 01.02.2022

Завідувач кафедри

Людмила ПРИСНЯКОВА

(підпис)

(І'мя, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2022

Вступ.

Актуальність теми: Булінг та агресія у підлітковому віці є актуальною проблемою не лише для українського суспільства, а й для всього світу, та є одним із найбільш розповсюджених негативних соціальних явищ серед підлітків. Незважаючи на численну кількість наукових досліджень у цій сфері, а також розроблення і впровадження різноманітних програм профілактики булінгу, проблема залишається не вирішеною. Дана робота присвячена теоретичному аналізу булінгу як одному з видів делінквентної поведінки підлітків (у вузькому значенні - некримінальну чи протиправну поведінку дітей чи підлітків)

Таке поняття як булінг вивчали в своїх роботах зарубіжні та вітчизняні дослідники. Наприклад, такі автори як Д. Лейн, Д. Олвеус, Е. Роланд, І. Бердишев, Т. Мерцалова, В.Р. Петросянц, О.Л. Глазман.

Розглядав у своїх роботах булінг також І.С.Кон, як залякування та прояв психологічного або ж фізичного терору по відношенню до однієї дитини іншої дитини або групи дітей. Це явище, яке характеризується жорстоким поводженням, коли особа або група осіб, сильніші і фізично і психічно, завдають фізичний або психологічний біль більш слабшій людині та отримують від цього задоволення. [46 с 91]

Скандинавський вчений Девід Олвеус був один з перших вчених, хто провів дослідження явища булінгу серед хлопчиків в 70-х роках. З того часу багато його колег в багатьох країнах світу почали більш досконало, з усіх сторін вивчати цю проблему.

Проблема агресивності особистості в наш час вважається однією з найбільш актуальних у сучасній науці. Це зв'язано, насамперед, з різкими змінами в суспільстві, що відбулися в останні десятиліття. В зв'язку з низкою перетворень економічних політичних та соціальних, які ускладнюють наслідки фінансової

Загальні висновки.

Список використаної літератури.

1. Д. Лейн, П. Олверс, А. Розанд, І. Бердуган, Т. Сандберг, В.Р. Петросянд, О.Н. Глазман.

2.1. Вікт...

2.2. Вікт...

2.3. Вікт...

3.1. Орт...

3.2. Ука...

3.3. Рел...

ЗМІСТ.

ВСТУП.	12
РОЗДІЛ 1. Аналіз теоретичної літератури з проблем агресії, булінгу та віктимної поведінки у сучасному суспільстві.	
1.1. Агресія і агресивність.	17
1.2. Природа агресії в концепціях в вітчизняних та зарубіжних авторів.	28
1.3. Булінг. Визначення. Види.	46
Висновки	64
РОЗДІЛ 2. Особливості формування агресивної поведінки в підлітковому віці.	
2.1. Віктимність.	66
2.2. Вплив батьківсько-дитячих відносин на формування агресивної поведінки та схильності до віктимності.	85
2.3. Вплив позиції дитини в шкільному середовищі та серед однолітків.	91
Висновки	95
РОЗДІЛ 3. Емпіричні дослідження явищ насильства, булінгу в підлітковому віці.	
3.1. Організація емпіричного дослідження. Основні методи дослідження	97
3.2. Учасники емпіричного дослідження та їх характеристики	102
3.3. Результати досліджень по методикам.	103
Висновки	112

3. Провести емпіричні дослідження особливості схильності до агресивної поведінки.
4. Здійснити математичну обробку отриманих результатів.
5. Провести корекційну роботу.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження, підтвердження або скасування гіпотези, для виконання завдань, нами були використані наступні методи та методики дослідження: теоретичних- аналіз та узагальнення літератури з проблеми міжособистісних конфліктів; емпіричних- бесіди, опитування, психодіагностики способів реагування на конфліктну ситуацію, анкетування; математична обробка результатів діагностики була здійснена за допомогою пакетів Microsoft Excel, Statistica Цей етап дослідження полягав у емпіричному вивченні психологічних чинників, які впливають на конфліктність. На цьому етапі проведена математична обробка результатів дослідження

База дослідження . Дослідження проводилося на базі Ліцею № 6 «Лідер» м. Полтава. Було задіяно 50 дітей з 8 класів, та 50 дітей з 9 класів.

Особистий внесок магістрантки : по темі магістерської роботи були зроблені наступні публікації: стаття «Булінг з погляду «Дитина агресор» надрукована в збірнику 2 Всеукраїнського форуму « Соціально - психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах» 11 лютого 2021 рік, м. Дніпро.

Стаття « Кібербулінг, як прояв одного з видів булінгу» опублікована в збірнику 5 Міжнародної науково-практичної конференції « Модернізація на наукові дослідження: парадигми інноваційного розвитку суспільства і технологій» 28-29 січня 2022 року, м. Київ.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Ключові слова: агресія, агресивність, насилля, булінг, віктимблемінг

Скандинавський вчений Девід Олвеус був один з перших вчених, хто провів дослідження явища булінгу серед хлопчиків в 70-х роках. З того часу багато його колег в багатьох країнах світу почали більш досконало, з усіх сторін вивчати цю проблему.

Вивчення теоретико-методологічної літератури показало, що проблема агресивності є досить актуальною. Тривожним симптомом є зростання агресії у неповнолітніх та зростання неповнолітніх з девіантною поведінкою. Дана робота присвячена теоретичному аналізу булінгу як одного з видів делінквентної поведінки підлітків

Відповідні знання поведінкових характеристик підлітків, які є об'єктами та суб'єктами для знущань і цькування, може допомогти в організації діяльності, спрямованої не лише на захист жертв, а й профілактику булінгу як форми делінквентної поведінки

Чітке розуміння булінгу та його проявів, урахування вікових особливостей підлітків та факторів ризику, які впливають на їхні поведінкові реакції, допоможе розробити ефективні шляхи і способи вирішення окресленої проблеми.

Об'єктом дослідження є агресія як форма поведінки, булінг як проблемні агресивних проявів у міжособистісних стосунках підлітків та віктимність

Предметом дослідження є особливості прояву агресивної поведінки підлітків.

Мета дослідження - виявити схильність підлітків до різних проявів агресії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні джерела по темі проблеми булінгу та прояву агресивної поведінки в підлітковому віці.
2. Підібрати методики для виявлення агресивності підлітків та схильності до булінгу

АНОТАЦІЯ

« ПРОБЛЕМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЯВИЩ НАСИЛЛЯ , БУЛІНГУ ТА ВІКТИМБЛЕЙМІНГУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ »

Дипломна робота на здобуття вищої освіти « магістр з психології» - Дніпровський гуманітарний університет, Дніпро, 2022 рік.

Здобувач вищої освіти Гудзенко Тетяна Петрівна.

Актуальність теми: Булінг та агресія у підлітковому віці є актуальною проблемою не лише для українського суспільства, а й для всього світу, та є одним із найбільш розповсюджених негативних соціальних явищ серед підлітків. Незважаючи на численну кількість наукових досліджень у цій сфері, а також розроблення і впровадження різноманітних програм профілактики булінгу, проблема залишається не вирішеною. Дана робота присвячена теоретичному аналізу булінгу як одному з видів делінквентної поведінки підлітків (у вузькому значенні - некримінальну чи протиправну поведінку дітей чи підлітків)

Таке поняття як булінг вивчали в своїх роботах зарубіжні та вітчизняні дослідники . Наприклад , такі автори як Д. Лейн, Д. Олвеус, Е. Роланд, І. Бердишев, Т. Мерцалова, В.Р. Петросянц, О.Л. Глазман.

Розглядав у своїх роботах булінг також І.С.Кон , як залякування та прояв психологічного або ж фізичного терору по відношенню до однієї дитини іншої дитини або групи дітей. Це явище, яке характеризується жорстоким поводженням , коли особа або група осіб, сильніші і фізично і психічно , завдають фізичний або психологічний біль більш слабшій людині та отримують від цього задоволення.[46 с 91]

Практичне значення дослідження полягає в забезпеченні можливості визначити рівень конфліктності та проявів агресивної поведінки у підлітків. Завдяки розробці практичних рекомендацій профілактикувати явища булінгу вчасною корекцією поведінки. Результати дослідження можуть бути використані як у психодіагностичній діяльності шкільних психологів, так і в профілактичній та корекційній сферах.

1. Андреева Е. С., Ситт Э. Е. Введение в психологию / Пер. с англ. под ред. В. П. Зинченко. - М.: Триглав, 1999. - 480 с.
2. Андреевская О. О. Методика выявления склонности к вытеснению позеленая (Эмоциональный ресурс) / О. О. Андреевская. — Режим досту-пу: <http://zurnal.psylib.ru/3.htm>. — Киев: з екрану.
3. Андрейко В. В. Нестрахований проміжок розвитку – дитина раннього віку як «знак» порушення емоційного стану батьків. // Діти: між-дисциплінарні науки : 19-20.07 / В. В. Андрейко. — Київ, 2013. — 248 с.
4. Абраменкова В. Ребенок в "электронье". Криминальный мир компьютерных игр. Москва: Лента Книга, 2012. 112 с.
5. Абрамова Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. — М.: Академ, пресс, 2001. — 794 с.
6. Андійкова Д. В. Психологічне екзистенційне довіри для самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості. Проблеми сучасної психології : Міжмис-навуковий праць ІІНУ ім. А. Опанасюк, Інституту психології ім. П. С. Кашпока НАН України. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 33. С. 34-46
7. Баркан А. Н. Практическая психология для родителей, как вам научиться понимать своего ребенка. Где Вечность Ребенка — такой он есть. — М., 1999. — 429 с.
8. Баран Р., Рижардсон Д. Агрессия / Р. Баран, Д. Рижардсон. - СПб.: Питер, 1998. - 356 с.
9. Божович Л. И. Психология формирования личности, 1995, - 290 с.
10. Бобро Л. В. Обгрунтування моделі оптимальний процесу виховання у дітей старшого дошкільного віку уміння долати страх. Молодий вчений, № 3-2, 2019, (42). С. 106-109.

проявлятися в агресії, тобто в діях, у поведінці, спрямованій на порушення і навіть руйнування психологічного або фізичного простору іншої людини

Узагальнення результатів теоретико-емпіричних досліджень дозволило експлікувати й описати склад якісних показників агресивності, до котрого входить емоційний компонент (палітра емоційних переживань, які супроводжують агресивність), когнітивний компонент (думки, плани, фантазії, зафарблені ворожістю), поведінковий компонент (готовність до здійснення агресивних дій), спонукальний компонент (потреба, спонукання до вербальної, фізичної, непрямой агресії), контроль-регулюючий компонент (спрямування активності особистості на контроль над своїми агресивними емоціями, думками, настановами та реакціями).

5. Емпіричне дослідження проводилося за трьома етапами: підготовчим, діагностичним і аналітико-інтерпретаційним. Визначено логіку емпіричного дослідження, здійснено формування репрезентативної вибірки, створено комплекс традиційних психодіагностичних методик, спрямований на вивчення агресивності й широкого спектру властивостей особистості. . Встановлено, що серед найважливіших детермінант агресивності є темперамент і його психологічні властивості, зокрема емоційність. Теоретично обґрунтовано та емпірично доведено, що емоційність, яка поряд з психічною активністю є важливим психічним складником темпераменту, може виступати в ролі фактора, котрий детермінує специфіку (формальні, а не змістовно-особистісні ознаки) індивідуальних проявів агресивності.

Актуальність дослідження полягає в тому, що особливо гострою в наш час є проблема зростання дитячої агресивності і злочину, спроба пояснення агресивних дій молодих людей утрудняється тим, що не тільки в повсякденній свідомості, але й у професійних колах і в багатьох теоретичних концепціях явище агресії одержує дуже суперечливе тлумачення

Вибір теми дослідження «Проблема актуалізації явищ насилля, булінгу та віктімблеймінгу в сучасному суспільстві» був зумовлений актуальністю теми, недостатньою теоретичною розробкою та практичною значимістю даної теми.

Під агресивною поведінкою ми розуміємо умисне (вербальне чи фізичне) заподіяння шкоди іншій людині.

Проведене дослідження агресивності у підлітковому віці підтверджує, що практично усім підліткам притаманна агресія, яка виявляється у тій чи іншій формі та на тому чи іншому рівні.

За результатами проведеного дослідження виявлено, що найбільш характерним для підлітків є прояв агресії вербальної (7,1%) від числа досліджених, які поєднуються із почуттям провини, що пояснюється особливостями підліткового віку - захист власного Я через відкритий прояв агресії.

Проведене нами дослідження має практичне значення, оскільки узагальнення теоретичних підходів до пояснень механізму виникнення агресії і її взаємозв'язок з особливостями підліткового віку може стати в нагоді для забезпечення практичної психології освіти і бути використаними у роботі з підлітками схильними до деструктивної поведінки.

Вивчення теоретико-методологічної літератури показало, що проблема агресивності є досить актуальною, проте дотепер не існує ні універсального визначення понять «агресія» та «агресивність», ні єдності в уявленнях про структурні компоненти даних явищ. Таке розмаїття трактувань понять свідчить про складність досліджуваних психологічних феноменів, їх структури й особливостей.

На підставі аналізу літератури уточнено поняття «агресія» і «агресивність». Під агресією розуміється специфічна форма дій, поведінки людини, яка породжується потребою самоствердження, прагненням до досягнень, потребою в захисті від нав'язуваних особистості дій навколишнім середовищем і проявляється в застосуванні сили проти іншої людини або групи осіб, нанесенням фізичної чи психологічної шкоди. Агресивність розглядається як відносно стійка властивість особистості, що характеризує схильність, готовність до агресивних дій задля досягнення власних цілей. Ці поняття є сторонами одного явища: агресивність більшою мірою є потенційною характеристикою особистості, яка може

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.

В результаті проведеного вивчення теоретичних положень щодо проблем актуалізації явищ насилля, булінгу та агресії у підлітковому віці та проведення емпіричного дослідження агресивності підлітків, можливо зробити наступні висновки.

У психологічній науці склалися різні концептуальні підходи до пояснення природи і механізму мотивації агресії. Вітчизняні учені пов'язують виникнення цієї проблеми з етапами психічного розвитку, віковими кризами і соціальною адаптацією. Розробкою цього питання займалися Л.С. Виготський, І.В. Дубровіна, Л.І. Божович, А.Н. Ельконін та ін.

У зарубіжній психології мотивацію агресії пояснюють негативною адаптацією (Е. Еріксон); як психічний стан фрустрації (С. Розенцвейг); як інстинктивне прагнення людини до руйнування (З.Фрейд); як модель наслідування поведінки (А.Бандура) та ін.

На поведінку людини впливають різні сили, які можуть бути як внутрішніми так і зовнішніми. До внутрішніх мотиваційних сил відносяться фізіологічні процеси, які відбуваються у організмі людини і пов'язані з його органічними потребами, а також психологічні властивості, стани, процеси людини та їх динаміка. Внутрішні протиріччя, проблемні зони й внутрішні конфлікти виявляються у характерологічних особливостях агресивних підлітків: сприймання великого кола ситуацій як загрозливих і ворожих їм, надчутливе і негативне ставлення до самого себе, слабо розвинений контроль над своїми емоціями, неврологічні вади та ін.

До зовнішніх мотиваційних сил відносяться обставини, ситуації, різного роду зовнішні чинники, які впливають на поведінку людини. До факторів, які сприяють формуванню агресивної поведінки підлітків відносять у першу чергу: стиль сімейного виховання і стосунки у родині, вплив негативно поведінки одноліток, демонстрація насильства, агресивних героїв і засобах масової інформації.

У підлітковому віці, який характеризується як складний і кризовий, одним з видів відхилення у поведінці є агресивність.

Теоретична основа дослідження полягає в більш детальному вивченні основних факторів булінгу серед підлітків та особливості прояву їх агресивної поведінки, щоб мати обґрунтованні способи та методи профілактики цього явища та вирішення проблеми.

Практичне значення дослідження полягає в забезпеченні можливості визначити рівень конфліктності та проявів агресивної поведінки у підлітків. Завдяки розробці практичних рекомендацій профілакувати явища булінгу вчасною корекцією поведінки. Результати дослідження можуть бути використані як у психодіагностичній діяльності шкільних психологів, так і в профілактичній та корекційній сферах.

База дослідження : Дослідження проводилося на базі Ліцею № 6 «Лідер» м. Полтава. Було задіяно 50 дітей з 8 класів (25 з 8-А та 25 з 8-Б), та 50 дітей з 9 класів (25 з 9-І та 25 з 9-М)

Особистий внесок магістрантки: по темі дослідження було зроблено дві публікації: стаття «Булінг з погляду «Дитина агресор» - опублікована в збірнику 2 Всеукраїнського форуму « Соціально - психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах» 11 лютого 2021 рік, м. Дніпро.

Стаття « Кібербулінг, як прояв одного з видів булінгу» - опублікована в збірнику 5 Міжнародної науково-практичної конференції « Модернізація на наукові дослідження: парадигми інноваційного розвитку суспільства і технологій» 28-29 січня 2022 року, м. Київ.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Ключові слова: агресія, агресивність, насилля, булінг, віктимність.

Для досягнення мети дослідження, підтверження або скасування гіпотези, для виконання завдань, нами були використані наступні методи та методики дослідження: теоретичних- аналіз та узагальнення літератури з проблеми міжособистісних конфліктів; емпіричних- бесіди, опитування, психодіагностики способів реагування на конфліктну ситуацію, анкетування; математична обробка результатів діагностики була здійснена за допомогою пакетів Microsoft Excel, Statistica Цей етап дослідження полягав у емпіричному вивченні психологічних чинників, які впливають на конфліктність. На цьому етапі проведена математична обробка результатів дослідження.

Для дослідження даної теми використовувалися такі методи та методики:

1. Методика діагностики схильності до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н. В. Грішиної).
2. Вивчення нерівноважних станів проводилася по опитувальнику рельєфу психічного стану особистості (РПСО) розробленим Прохоровим А.О.
3. Типологічні властивості нервової системи визначалися методом самооцінки екстра-інтроверсії, адаптованим тест-опитувальником Г. Айзенка, EP1.
4. Методика Басса-Даркі для діагностики загального рівня ворожості та агресивності досліджуваних
5. Методика Д. Кейрсі для визначення соціального типу особистості.
6. Методика « Самопочуття. Активність. Настрій» В.А. Доскіна та інших авторів.
7. Методика визначення соціально-психологічної напруги в колективі
8. Психологічне кліматичне коло для колективів учнівських груп психологів та правознавців.

-а також важливим пунктом є вимоги практики в консультативній, психокоррекційній та психотерапевтичній роботі.

Тож, вибір теми дослідження «Проблема актуалізації явищ насилля, булінгу та віктимблеймінгу в сучасному суспільстві» був зумовлений актуальністю теми, недостатньою теоретичною розробкою та практичною значимістю даної теми.

Об'єкт дослідження: агресія як форма поведінки, булінг як проблема агресивних проявів у міжособистісних стосунках підлітків.

Предмет дослідження: особливості прояву агресивної поведінки підлітків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити схильність підлітків до різних проявів агресії, що є одним з головних чинників булінгу в закладах освіти.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що агресія властива всім в тій чи іншій мірі, фізична агресія більше розвинена у хлопчиків а вербальна у дівчат.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні джерела по темі проблеми булінгу та проявів агресивної поведінки в підлітковому віці.
2. Підібрати методики для виявлення агресивності підлітків та схильності до булінгу.
3. Провести емпіричні дослідження особливості схильності до агресивної поведінки.
4. Здійснити математичну обробку отриманих результатів.
5. Провести корекційну роботу.